

4. Творчість композиторів України, їх наукові праці, практична робота з дитячими колективами створили підґрунтя для подальшого розквіту національного музичного мистецтва і педагогіки. Безпосередня робота з хоровим колективом «Зіронька», аналіз репертуару дитячих хорових колективів України дають підставу стверджувати, що музичні твори згаданих українських композиторів становлять основу музичного репертуару дитячих і молодіжних хорових колективів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияновська Л. Українська музична культура: Навчальний посібник. — Тернопіль: СМП «АСТОН», 2000.
2. Колесса Ф. М. Шкільний співаник — 2-ге вид. — К.: Музична Україна, 1993.
3. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. / Під ред. Л. Іванової. — К.: Музична Україна, 1989.
4. Лисенко М. В. Молоді. Збірка народних пісень. — К.: Музична Україна. — 1990.
5. Кульбовський М. З подільського кореня. — Хмельницький: Поділля, 1999.

Наталя ГОРБАТЮК

ПРИНЦИП НАРОДНОСТІ У ВИХОВАННІ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОРОБКУ Б. ГРІНЧЕНКА

У статті висвітлено принцип народності у вихованні на різних етапах становлення та розвитку педагогічного доробку Б.Грінченка.

У процесі становлення та розвитку педагогічної науки проблема виховання особистості привертала увагу багатьох вітчизняних педагогів. Серед них не може пройти поза увагою педагогічний спадок Б. Грінченка.

Відданість Б. Грінченка рідному народові гідна подиву і наслідування. Це про нього захоплено писав його великий сучасник І. Франко: «... У всьому, що пише, проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності» [11, 14].

І. Франко високо цінував Б. Грінченка як борця за українське слово, справжнього патріота, одержимого національною ідеєю і відводив йому «перше місце, по пильності, по таланту, витривалій працьовитості і різnorodності інтересів духових...» [11, 14]. За словами С. Єфремова, «справжня біографія Грінченка — то його невсипуща, безупинна, од першого виступу ще юнаком аж до останнього моменту, праця задля рідного народу, його повсякчасна готовність душу свою положити за трудящий люд. Замість сухих хронологічних дат бачимо в цій біографії довгу низку живих праць... Стане тут у ряд — і його педагогічна робота, ... й досліди над життям народним, і популяризаторська робота, і громадська публіцистика, і красне письменство» [8, 322].

Педагогічна спадщина Б. Грінченка привертала увагу багатьох дослідників, а саме: А. Животенко-Піанків, О. Неживого, А. Погрібного, Д. Пісочниці, М. Плевака, Г. Шерстюка та ін.

Метою цієї статті є висвітлення принципу народності у вихованні в педагогічному доробку Б. Грінченка.

Принцип народності розкривається в його працях «Якої нам треба школи», «Народні вчителі і українська школа», «На беспросветном пути», а також в поетичній та прозовій творчості.

Принцип народності Б. Грінченка розглядав багатовекторно: рідна школа, рідна мова, місія вчителя в народній школі, школа і родина, їх взаємовплив на формування національної свідомості дитини, підручники для народної школи і т. ін. Глибинний аналітичний розум, свідомий патріотизм дали змогу Б. Грінченку виокремити наукову модель, розробити концепцію справді народної школи для українських дітей. Б. Грінченко проблему народності розглядав невід'ємно від національної ідеї, тому народна школа, згідно з його висновками, повинна бути національною.

Головний принцип своєї педагогічної системи Б. Грінченко обґрунтував так: «Таким робом доходимо ми того, що виховання конче мусить бути національне, система виховання повинна бути така, щоб у їй народність мала відповідальне собі місце. Усі найкращі педагогі-мислителі одноголосно на це пристають» [10, 32]. Він зазначав, що національність, нація — це людська порода і «виявляється вона, між иншим мовою: кожна національність має свою мову, ... кожен народ говорить своєю рідною мовою» [3, 30].

Б. Грінченко, як і О. Духнович, Г. Сковорода, К. Ушинський, бачив можливість покращення життя народу в його просвіті, освіті, бо тільки освічена людина, грамотна, яка усвідомила героїчне минуле свого народу, його місце у світі, усвідомила свої національні корені і може побачити своє місце в житті, визначити мету буття у світі. Він прагнув через поширення освіти серед народу, піднесення рівня національної свідомості в молодого покоління вирішувати українське питання, яке в ті часи набуло особливої гостроти. Як патріот-громадянин наголошував: «Коли ми хочемо чогось досягти як національний організм, мусимо з усієї сили стати до просвітної роботи» [6, 3]. Ці слова можна назвати девізом усього життя Б. Грінченка. У контексті просвітницької роботи, вирішенні питання створення нової справді народної української школи він вважав ідею народності невіддільною від справи національного відродження.

У праці «Якої нам треба школи» Б. Грінченко зауважував, що в школах навчають не рідною мовою, а московською, її ще називають панською мовою. Дитині тяжко вчитися і вона швидко забуває те, що вивчила. Потрібно, щоб у школах учили рідною українською мовою, якою діти говорять «у своїй хаті з батьком-матіррю» [7, 8]. На думку автора, діти, які вчаться своєю рідною мовою, розумніші, ніж ті, кому затуркують голову чужою мовою. «Тільки на нашій Україні робочий народ говорить українською мовою, а освічені люди — московською. Це дуже погано, коли освічені люди мовою відбиваються від рідного народу, — зауважував Б. Грінченко. — Зараз же нам потрібно української народної школи, нам треба зараз же науки української мови, історії українського письменства, історії українського народу і українського народознавства по гімназіях та університетах» [7, 24].

У своїй праці «Народні вчителі і українська школа» Б. Грінченко зазначав, що «поки що народ хоче московської школи», «народ москалиться», вказував на те, що коли мову якогонебудь народу виганяють зі школи, з церкви, з суду, забороняють її у літературі, то тоді та мова перестає бути мовою освіти, культури, а залишається тільки мовою неосвіченої маси. «І коли народ забуває, що колись його мова мала инше становище, то він нарешті привчається думати, що тільки державна мова і може бути мовою освіченого чоловіка, тільки нею і можна собі добути освіти, а своя власна мова — то є простацький жаргон, од якого треба одвикати» [5, 31]. Він висловлював сподівання на те, що скоро українська книжка, українська газета підуть в народ, а українська інтелігенція заговорить до власного народу українською мовою, і погляди народні на державну і власну мову зміняться. Український народ побачить, що освіту можна отримати українською мовою, так само, як і московською.

Б. Грінченко у праці «На беспросветном пути» висвітлював актуальні проблеми народної української школи (нерозуміння російської мови українськими дітьми, непридатність російських підручників з чужим матеріалом), думки зарубіжних педагогів про навчання дітей рідною мовою.

Питання рідної мови в рідній школі у контексті розвитку принципу народності розглядалося багатьма вченими-педагогами, попередниками Б. Грінченка на основі природовідповідності, тому що «школа повинна, звичайно, розвивати... природну мову дитини з метою зробити її, цю мову, найдовершенішим засобом для утворення й розвитку думки. Між тим, в існуючій у нас школі роблять якраз навпаки: рідна мова дитини не тільки не розвивається, але школа прямо ставить своїм завданням — витіснення цієї мови й заведення на її місце іншої, цебто робить якраз те ненатуральне, противне природі, згубне, що є порушенням основного принципу усякого людського виховання» [4, 54–55].

Принцип природовідповідності у вихованні спонукає не тільки розмовляти рідною мовою, а й думати нею, мислити тими категоріями, які сформовані на основі духовно-моральних цінностей народу. «...неточність мови є завжди показником неточності думки, то

для нас зрозуміло, що думка такої людини не здатна функціонувати правильно, вона викривлена, покалічена так точно, як і її мова...» [4, 62].

Б. Грінченко обурювався тим, що у читанках, за якими навчалися українські діти, мало або зовсім нема матеріалу про Україну, її історію, або ж він фальшований, недостовірний. «Чи можна знайомити дитину з батьківщиною на чужій мові, яка нічим не пов'язана з цією батьківщиною — ні одним словом, ні одним зображенням? Ніколи таке знайомство не торкнеться серця дитини, не змусить її любити рідний край!» — писав Б. Грінченко [4, 44].

Великий практичний педагогічний досвід, високий рівень національної свідомості дали можливість Б. Грінченку осмислити стан українського шкільництва і спонукати до створення підручника, який відповідав би вимогам тогочасної народної школи: був написаний українською мовою, містив максимум матеріалу з життя народу, його історії, культури, формував би національну свідомість і самосвідомість учнів, розвивав мислення, ніс інформацію такого змісту, щоб дитина відчула себе у світі і світ у собі. Такий підручник було написано у 1889 р., автор назвав його «Рідне слово» («Українська читанка» з підзаголовком «Перша після Граматки книга для читання»).

Зразком до написання «Рідного слова» слугувала читанка «Родное слово» К. Ушинського, систему розміщення матеріалу в якій Б. Грінченко вважав досконалою.

Цю читанку можна назвати також підручником українського народознавства. Написана вона відповідно до вимог принципу народності та природовідповідності у вихованні. Серед 30 розділів підручника більшість присвячена історії, культурі, природі України. Народознавче спрямування мають розділи, в яких йдеться про свята, календарну обрядовість, народний одяг, життя в родині, промисли і ремесла, житло, народну їжу українців, їхню мораль, ставлення до праці, до освіти, до інших народів світу. Зокрема, у XXIII розділі «Рідний край» розповідається про Україну: «Край, що ми в йому живемо, зветься Україною. Ми звемося українцями. Наша мова зветься українською мовою. Немає нам кращого краю, як наша Україна. Немає нам кращої мови, як наша українська мова» [2, 135]. У цьому ж розділі є вірш М. Шашкевича про рідну мову. Також у розділі є приказки, наприклад: «Україно, рідна мати! за тебе ми повинні й життя покладати», «Лучче в рідній країні кістьми полягти, ніж на чужині слави засягти», «Хто хоче щастя зазнати, той повинен свій край шанувати», які сприяли вихованню національної свідомості, патріотичних переконань.

У читанці «Рідне слово» вміщено твори українських поетів та письменників, зокрема, «Наша хатка» М. Коцюбинського, «Обід» І. Котляревського, «Чумаки ночліжане» П. Куліша та ін.

У розвитку принципу народності у вихованні Б. Грінченко чільне місце відводив учителю.

«Що ж потрібно зараз робити учителям, щоб добитися української школи?» — запитував Б. Грінченко. На його думку, насамперед вони мають підготувати себе до цієї справи:

- учителі мають практично і теоретично вивчити українську мову;
- познайомитися з українською літературою, знати всіх кращих українських письменників, педагогічну та народну літературу;
- учителі мусять познайомитися з історією свого народу, з історією просвіти на Україні, їм потрібно знати життя, побут, потреби свого народу;
- вони мають перестати бути чужинцями серед свого народу, а своєю поведінкою, своїм життям мають зробити так, щоб народ повірив їм, поважав їх.

Б. Грінченко зазначав, що учителі мають підготувати до цієї справи і народ. Необхідно, щоб народ знав, хто він і що він, щоб народ зрозумів потребу відстоювати свої національні права, щоб він знав, чому має домагатися української школи. Необхідно, щоб у кожного учителя була бібліотека для народного читання, щоб учитель читав з народом українські книжки й газети, навчав селян українського правопису, щоб вони й самі могли читати. Б. Грінченко вказував на те, що вчителі мають перестати зватися «народними вчителями», вони мають ними стати насправді, вони мають стати щирими синами рідного народу. А зробити це, на його думку, можна лише тоді, «коли вчителі будуть свідомими українцями і вчитимуть у вільній народній українській школі» [9, 88–89].

Втілення принципу народності у вихованні Б. Грінченко будував на конкретних життєвих обставинах. Він глибоко знав життя народу, його культуру, світогляд, менталітет, мову,

традиції, звичаї, побут. Великого значення він надавав вихованню в сім'ї. На переконання Грінченка-педагога, саме в сім'ї формується національна свідомість, тут нагромаджуються і передаються національно-культурні цінності.

У сім'ї передавався дітям багатовіковий досвід, культурна спадщина, формувалися ціннісні орієнтації в житті, тут відбувалося трудове, розумове, релігійне, фізичне, морально-етичне, національне виховання. Б. Грінченко особливої ваги надавав національному вихованню в родині і писав: «Мусимо розмовляти в сем'ї завсігди по українському; мусимо починати вчити свої діти дома, щоб учити по українському ..., та давати дітям виразно зрозуміти, що українська мова їм рідна, а не московська. Доводиться віддавати діти до московських шкіл, але мусимо сами дома вчити їх рідної мови, історії, літератури... Справжніх українських, а не українофильських діячів тільки тоді виробимо багато, коли сем'я буде в нас українська, та коли освіта по українському йтиме принаймні додатком до освіти по московському. Не «етнографічний» се патріотизм, а єдиний справжній і іншого не може бути!» [1, 162].

Б. Грінченко був справді народним учителем, оскільки не лише вчив дітей, а й працював на ниві просвіти з батьками. Шлях до просвіти родини він бачив у залученні простого народу до читання різної літератури рідною мовою.

Він зауважував, якщо людина не читає книжку, не вчиться далі, то й забуває те, що знала, так темною і помирає, якщо буде школа з рідною мовою навчання, то дітям українським буде легко вчитися. «А читаючи потім добрі книги й газети зрозумілою рідною мовою, вони добудуть собі таких знаннів, такої освіти, що вже знатимуть добре, як собі гарний лад дати і такий порядок у себе завести, щоб народові легко й щасливо жилося» [7, 9].

Б. Грінченко — людина свого часу. І саме час оцінив його внесок у культурно-педагогічну скарбницю України. Його педагогічна діяльність, а в її контексті — розробка принципу народності у вихованні спиралася на етнографічно-культурницько-народну парадигму, вектор педагогічних інтересів був спрямований на українську мову, літературу, історію, фольклор. Принцип народності у вихованні він бачив у широкому спектрі: просвіта батьків, формування національної свідомості дитини, культ книги, рідного слова, підняття престижу вчителя, його професії, розвиток творчого потенціалу народу через засвоєння культурних надбань українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вартовий П. (Грінченко Б.) Листи з України Наддніпрянської. — К.: Друкарня «Губернського Правління», 1917. — 180 с.
2. Грінченки Б. і М. Рідне слово. Українська читанка. Перша після Граматки книга для читання. — К., 1917. — 197 с.
3. Грінченко Б. Братства і просвітна справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького. — Черкаси: Видавниче т-во «Сіач», 1917. — 34 с.
4. Грінченко Б. На безпросвітномь пути. Обь украинской школы. — К.: Видавництво «Вік», 1907. — 101 с.
5. Грінченко Б. Народні вчителі і українська школа. — К., 1906. — 50 с.
6. Грінченко Б. Перед широким світом. — К., 1907. — 320 с.
7. Грінченко Б. Якої нам треба школи. — К., б/р. — 24 с.
8. Єфремов С. О. Грінченко // Єфремов С. О. Літературно-критичні статті. — К.: Дніпро, 1993. — С. 322–332.
9. Із праці Бориса Грінченка «Народні вчителі і українська школа» // Неживий О. І. Для рідного слова. Творча спадщина Бориса Грінченка і проблеми національного виховання. — Луганськ, 1994. — С. 86–89.
10. Карпенко І. М., Неживий О. І. Проблеми національної школи в педагогічній системі Бориса Грінченка // Слово і пісня Бориса Грінченка: Вісник інституту грінченкознавства. — Луганськ, 1995. — Зошит другий. — С. 32–38.
11. Франко І. Наше літературне життя в 1892 році // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Т. 29. Літературно-критичні праці. — К.: Наукова думка, 1981. — С. 7–22.